

Читалишта - духовне оазе

Мила Медиговић Стефановић
 Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу
 mila_stefanovic@yahoo.com

Стаматовић, Десанка. *Читалишта у Србији у XIX веку*, 2. допуњено изд. Панчево: Градска библиотека, 2011.

Десанка Стаматовић је редак стваралац који није експониран онолико колико заслужује својим послањем и својим делом. Како се ни у библиотечким круговима не увиђа колико су поједини научни радници задужили професију, тако се и на културној мапи Србије занемарују запажени доприноси какав је пружила Десанка Стаматовић. Бојим се да не преовлада заборавност, необазривост и препотентност нових мисионара, који себе, уз увек присутну свиту, промовишу без покрића. Моја поштована професорка је и моја најбоља другарица из Карнегијеве улице. Ту, у Архиву Србије, делимо радости откривања непознатих докумената, грађе о вековној библиотечкој прошлости, завичајним првацима, просветним и уметничким корачањима у границама Европе. Архив је погодно место за радознале духове и нове прегатоце, где драга професорка наставља да обелодањује непознанице о институцијама, појединцима и другим компетентним узорима.

Како се ми данас, из позиције позваних у овој области, односимо према културној историји Срба, показују и ретке књиге које тематизују библиотечку историографију. Ретке су делом и због тога што обликовање таквих остварења подразумева одрицање и спремност на дуго и скрупулозно истраживање које унапред не може да се предвиди, а после којег следи још напорније вредновање и селекција примарних и секундарних извора у циљу њиховог веродостојног, прихватљивог и научно утемељеног представљања. Вишедеценијска ревност и истраживачка упорност подстицале су проф. др Десанку Стаматовић да чита, истражује, селектира и уобличава доступну грађу и друге изворе и објави вредна дела из културне историографије. Њена ментална кондиција окренута је подједнако српској и завичајној ресавској историографији, иако јој историја није основно занимање.

Десанка Стаматовић је прва докторирала на ову тему, а као професор охрабривала је и друге: студенте, библиотекарке и истраживаче да крену њеним трагом. Неки су постали универзитетски професори, стручњаци у овој области. Други су, подстакнути пројектом, истражили тему читалишта и библиотека у значајним местима широм Србије, а све то заједно чини компетентно научно и стручно језгро српског библиотекарства.

Када би дошао тренутак избора неколико српских књига које би требало спасити за поколења, књига проф. др Десанке Стаматовић *Читалишта у Србији у XIX веку* била би међу њима, као најреферентнија књига у историји српског библиотекарства. Прво издање је постало реткост и заслужно је укључено у референсне збирке свих библиотека. Много тражена, ова књига је била тешко доступна, иако неопходна за све теме културне историје Србије током XIX века, тако да је ново допуњено издање прави подухват и награда стручној и научној јавности у области библиотекарства.

На референтност ове ретке стручне и научне књиге указује и њена цитираност у многобројним стручним и научним текстовима који се односе на период настанка читалишта и јавних библиотека у Србији, али и опште културне историје Срба. Читалишта или читаонице постојали су широм Европе и отуда импулси да се они оснивају и у нашим местима. Услови настајања и ширења читалишта повезани су са формирањем грађанства у Србији које жели, преузимањем културно-просветних модела развијенијих средина, да унапреди и уведе цивилизацијске навике, како би се подстакле промене и превазишла укоренења заосталост. Објективне историјске позиције Србије нису биле завидне, с једне стране део територијалности је, без обзира на фактичку аутономност, био под утицајем Османлијске управе, а с друге, Србија се отвара према Европи. Оснивање првог читалишта, Србског читалишта у Београду 1846. а потом и читалишта у Смедереву, Крагујевцу, Пожаревцу, Неготину и Ужицу, подстаћи ће отварање ових установа и у другим општинама. Званично српско гласило *Српске новине* а и многи други периодични листови (*Новине читалишта београдског*, *Српски дневник*, *Видело*, *Србија*, *Видовдан*, *Светштовиг*) извештавали су преко своје дописничке мреже о оснивању и раду читалишта у многим местима целе Србије.

Истражена архивска грађа, необјављени и објављени извори, периодика и монографије су, као референтан материјал за презентовање историје настанка читалишта, а касније и јавних библиотека, испунили захтеве ове јединствене монографије. Сви сегменти другог издања *Читалишта у Србији у XIX веку* у континуитету и

уједначеним обимом представљају формирање установа широм Србије, њене иницијаторе, утемељиваче, добротворе, књиге и библиотеке, као и целу организациону мрежу по сегментима настајања ових важних културних институција. Посебан разлог да се садашњим и будућим генерацијама препоручи овако концепиран и садржајан пројекат је свеобухватан приступ аутора на прикупљању мало познате архивске грађе, публикованих извора и репродуковане фотодокументације која употпуњава и задовољава интересовање појединаца за тековине српске, али и сваке издвојене завичајне културне историје.

Ново допуњено издање је добар модел да се представи континуитет развоја библиотекарства у Србији, али и српске културе у целини. Подстакнути цивилизацијским разлозима да се јавности предоче непознанице историје библиотекарства и културног наслеђа Србије, приређивачи и издавач Градска библиотека у Панчеву приближавају новим генерацијама тему о читалиштима као европским моделима грађанског живота. Културно-образовна мисија институција библиотечке делатности увек је негована и истицана као основни атрибут јавности и задовољавања општекултурних потреба становништва. То је била карактеристика окупљања у читалиштима, а касније и у јавним библиотекама. Друго поглавље, „Настанак и развој читалишта у Србији“ заокупља пажњу богатством сазнања о читаоцима на тлу Европе. Оснивање друштва за читање, формирање кабинета у Француској и Енглеској, појава удружења грађана у друштву за читање у Немачкој, читаоница у Русији, имали су своје следбенике и у Србији. Данас би те иницијативе биле од велике користи у јавном библиотекарству и због тога што опада број читалаца у свету и код нас, уз сва настојања да „читање буде у моди“.

Историографија библиотекарства најнепосредније је повезана са историјом књиге, због тога је неопходно библиотечке институције и феномен књиге тумачити кроз заједничке везе са друштвеном историјом. Културни аспекти друштва потенцирају, у првом плану, културне потребе везане за настанак, дистрибуцију и коришћење књиге. Колико је књига средство писмености и основни садржај сваке библиотеке, толико је она кроз историју била обележје приватности, мера културног и уметничког развоја и инструмент државе и друштвеног система. Поред основних материјалних својстава – наменски обликован предмет за читање – књига је у историји цивилизације поимана као духовна творевина која обележава социјалне, политичке и економске категорије једног друштва. Захваљујући књигама, духовно су се развијале најученије личности српске културне историје, њихове приватне библиотеке биле су извори напредовања сваке средине у којој су радили као државни намештеници, приватни професори или у некој другој улози. Пут стварања, штампања, распрострањања и читања књига открива стазе смењивости културних образаца друштва. На том дугом путу, књига је била подстицајни

елемент, подређен развоју и успону друштва у целини, као и „изображавању“ њених припадника. Читалишта нису била привилегија само грађанства, она су одиграли изванредну улогу и у унутрашњости Србије, у многим селима и мање настањеним местима осниване су ове институције. Колика је важност тих *заведенија* потврђује и допис у *Световићу*¹ „...Зато после учioniце за најзгодније средство народног учења морамо припознати читалишта. Г. Проти Милутиновићу читаонице су духовне крчме. У крчми каже да тело добије пиће а у читалишту душу... Два гроша пореска кад свака глава при плаћању пореза даде, ту је довољан трошак за исплаћење свију у Београду, Новом Саду и у свим српским крајевима излазећим књига и новинама, као и остали трошкови читалишном заводу припадајући.“

Апострофиране предности културних друштава сагледала је Десанка Стаматовић и у методолошком смислу уградилa у своја досадашња дела, а и она чије штампање ишчекујемо. Чини се да је она библиографија из „Зборника радова у част проф. др Десанке Стаматовић“² тек половина онога што је током живота и каријере стварала. Заштита културне баштине, историја библиотекарства као део те баштине, стручно и научно познавање библиотекарства, увођење научно-информационих достигнућа у национално и јавно библиотекарство, централно каталогизирање, формирање завичајних фондова, улога наставника и компетентног библиотекара, само су сегменти богатог рада Десанке Стаматовић.

Профетска сагледавања опстанка књиге у информатичком друштву – наглашена у излагању на међународном семинару *Књига у развоју савременој друштва*, у организацији Народне библиотеке Србије у Међународној години књиге 1973 – као да одражавају данашњу упитност. Те далеке 1973. године, Десанка Стаматовић је поводом дилема хоће ли књига опстати, била сигурна, да хоће: „Вишегодишње дискусије на тему одумирања књиге изгледа да су у Међународној години књиге коначно доведене до краја и да се однос књиге као најстаријег средства комуницирања према савременим средствима масовних комуникација – филму, радију и телевизији – више не постављају као теза *или-или* већ као могућност *и-и*.“ Ту је стала уз раме социологу књижевности Роберту Ескарпију, који је своје виђење односа књига-читалац унео у излагање „Улога књиге у савременом друштву“. „Књига има елитно порекло, и тиме је још увек оптерећена.“ Данас кад су ондашња „претећа“ средства у фази застаревања, страхови су исти пред финесама техничко-технолошког напретка и конкуренцијом дигиталних домета. На овом плану срећу се Десанка Стаматовић и аутори најновије књиге *Не нагајате се да ћете се решити књига* (Жан-Клод Каријер и Умберто Еко).

¹ *Световић* бр. 52 (1866).

² „Зборник радова у част проф. др Десанке Стаматовић“, *Библиотекар 3-4* (2007).

Не би требало да делује претенциозно ако се истакне да је феномен стварања, штампања, чувања и читања књига директно повезан са семиотиком културе, а у проучавању тог феномена професоркин допринос је запажен. Рангирајући духовне оазе, у које убрајамо читалишта и све врста библиотека, а уважавајући значај приватних библиотека, професорка заправо апострофира учинке некадашње грађанске елите и каснијих културних посленика да књига буде доступна у име просвећивања и свеобухватног цивилизацијског напретка. Приватна историја наших предака везана за књигу и читање изузетно је занимљива. Издавање институције пренумерације из мноштва тема које је професорка обрадила у својим књигама, мобилисало би будност читања. Данас је то први

задатак, никако да се успостави потпуна писменост једне државе и повећа број читалаца. Књига пред нама побуђује све да размишљају о књигама, читаоцима и местима где се тај примарни извор писмености користи. Најбоље „апотеке душе“ – како је најстарију Библиотеку у Мисиру, пре оне у Александрији звао њен оснивач, краљ Осимантије – остају читаонице и библиотеке.

Наводећи вредности допуњеног издања, захваљујемо професорки Десанки Стаматовић што је обрадила и истакла доприносе развоју српског библиотекарства, укључивши нова стручна и научна истраживања својих студената, магистраната и доктораната; честитке уредницима, приређивачима и издавачу Градској библиотеци у Панчеву за овај подухват.

Француски клуб у Панчеву

Едвард Јукић
ОШ „Бора Радић“, Баваниште
edijukic@gmail.com

Палибрк-Сукић, Несиба. *Француски клуб у Панчеву и Француска школа Јелене Николајевне Спиридонове*. Панчево: Градска библиотека, 2011.

После Првог светског рата, Панчево се, изненада, са периферије старе средњоевропске царевине преселило у средиште новонастале балканске краљевине, тик до престонице тек скројене државе. Покушавајући да забораве трагичне размере великог крвавог рата, становници Панчева, суочени са бројним економским, административним и комуналним проблемима, одали су се, између осталог, помама забава. Разноврсна српска и немачка друштва организовала су игранке, дилетантске позоришне представе, концерте, маскенбале, добротворне забаве... Неумереним весељем брисано је сећање на четири ратне године, али нису све тадашње цеховске, верске и националне организације за циљ имале само пуко забављење доконог грађанства.

Било је доста оних који су се пожртвовано трудили да збрину ратну сирочад и инвалиде, нахране гладне, помогну болеснима, али и да омогуће грађанству жељном просвете и културе да прошири хоризонте.

О једном таквом удружењу, Француском клубу у Панчеву, пише Несиба Палибрк-Сукић, библиотекарка

задужена за израду библиографија, која свој посао не доживљава као рутинско архивирање сувопарних чињеница. До ове интересантне и неоправдане запостављене теме она није дошла случајно. Бавећи се годинама учешћем руске емиграције у јавном животу Панчева у периоду између два светска рата, што је као резултат дало две књиге, наишла је на интересантне податке о учешћу „белих“ Руса у раду Француског клуба.

Рађена с огромном акрибијом, заснована на новинским текстовима и архивској грађи, књига Несибе Палибрк-Сукић разоткрива важан сегмент културне историје града током две деценије мирног живота. Ауторка баца нову светлост на већ познате личности из панчевачке грађанске прошлости. Многи истакнути појединци, али и мање познате личности, овом књигом откнуте од заборава, прошли су кроз Француски клуб у периоду од 1921. до 1941. године, колико је он постојао и обогатио јавни и културни живот у граду. Међу њима се истичу Руси који су се, бежећи од политичког хаоса у домовини, на свом путу према Западу зауставили у Панчеву.